

Keskaegne kroonika läti keeles

Hermanni de Wartberge *Chronicon Livoniae*
= Vartberges Hermana Livonijas hronika
/ Translationem paravit, praefationem
conscriptit et textum interpretatus
est Ēvalds Mugurēvičs. – LU Latvijas
Vēstures Institūts, Rīga, 2005. 334 lk., ill.

Vaevalt on retsensioonis vajadust hakata rõhutama, kui vajalik on teha keskaegset kroonikat laiemale lugejaskonnale kättesaadavaks, kui oluline see on meie ajalooteadmisele ja ajalootunnetusele. On ilmne, et naabrid lätlased on sellest vajadusest ja olulisusest meist märksa paremini aru saanud. Henriku Liivimaa kroonika (1993) ja Liivimaa vanema riimkroonika (1998) viimased läti väljaanded (algkeelsete paralleelsete tekstidega) annavad vastavatele eesti väljaannetele eessõnade põhjalikkuse, kommentaaride ulatuse ja üksikasjalisuse, illustreerimise ja kujunduse poolest mitu silma ette. Mõlema nimetatud väljaande eessõna ja kommentaaride autor on tuntud läti arheoloog Läti Teaduste Akadeemia akadeemik Ēvalds Mugurēvičs. Nüüd astus Ē. Mugurēvičs uue, veelgi otsustavama sammu: tõlkis ise ladina keelest läti keelde Wartberge Hermannii kroonika, varustas selle eessõna ja kommentaaridega ning publitseeris Läti Ülikooli Läti Ajaloo Instituudi kirjastamisel. Retsensente sellel kroonikaväljaandel ei ole, erinevalt varem nimetatutest (Henriku kroonikal 6, riimkroonikal 2).

See oli vajalik tegu. Wartberge Hermannii kroonika oli tõlgitud saksa, vene ja leedu keelde (viimatinimetatusse 1991. aastal), aga mitte läti ega ka eesti keelde. Ometi on see kroonika üpris oluline Baltimaade 13.–14. sajandi ajaloo allikas, eriti 14. sajandi kolmanda veerandi osas. 16. sajandi keskpaigast pärineval kroonikaärakirjal on pealkiri “Conscripta fuit ante multos annos hec chronica per fratrem Hermannum de Wartberge, capellanum magistri per Livoniam” (“Selle kroonika kirjutas paljude aastate eest vend Hermann Wartbergest, Liivimaa meistri kapellaan”). Arvatakse, et nimetus Wartberge annab edasi Warburgi linna nime (Westfahlenis Paderborni ja Kasseli vahel), kust võis suguvõsa pärit olla. Käsitus ulatub 12. sajandi teisest poo-

lest 1378. aastani ning kroonika on kirjutatud 1370-ndatel aastatel. Hermann oli 1350-ndate aastate lõpust saadik Liivimaa ordumeistrite kaplan, täites seega nende kõrgeimate ordukäsiknike preestri ja kantseleiülema ülesandeid ja olles selle tõttu hästi informeeritud. Riias elades ja võib-olla võttes osa ordu sõjakäikudest nägi ta paljutki oma silmaga. Allikadena oma kroonika kirjutamisel on Hermann kasutanud Liivimaa vanemat riimkroonikat, Dünamünde kloostri annaale, Liivimaa nooremat riimkroonikat, ürikuid orduarhiivist jm. Ē. Mugurēvičs oma kroonikaväljaande eessõnas toonitab Wartberge Hermannii usaldusväärsust (väljaarvatud Liivimaa vanemast riimkroonikast laenatud vead ja ebatäpsused) – arheoloogilise uurimistöö tulemused kinnitavad kroonika andmete paikapidavust, eriti linnuste ehitamise või hävitamise osas.

Ainuke teadaolev Wartberge Hermannii kroonika ära kiri asub Danzigi (Gdańsk) arhiivis kokkukõidetuna paari muu Preisi-ainelise ajalooallikaga. Saksa ajaloolane Ernst Gottfried Wilhelm Strehlke (1834–1869) tõi selle kroonika teaduslikku käibesse, publitseerides ladinakeelse teksti kommentaaridega varustatuna 1863. a. allikateväljaande “Scriptores rerum Prussicarum” II köites. Strehlke avaldas 1864. a. ka kroonika saksakeelse tõlke.

Wartberge Hermannii kroonika, nagu pealkirigi ütleb, on pühendatud Liivimaa ajaloole. Liivimaaga seoses puudutab ta Saksa orduriiki, Pihkvat, Polotskit ja Novgorodi ning kogu aja eeskätt Leedu suurvästiriiki, kes oli ränkades võitlustes elu ja surma peale lõunas Saksa orduga ja põhjas Liivimaa orduga. Seega sisaldab see kroonika olulist teavet ka Eesti ajaloo kohta. Seal on juttu saarlaste ülestõusust 1241. a., venelaste sõjakäigust Virumaale 1268. a. ja 1367. aasta hilissügisel, leedulaste sõjakäigust Karksi kanti 1298. a. ning Karksi, Helme, Paistu ja Tarvastu kihelkonda 1329. a., Riia piraatide retkest Kihelkonna randa 1313. a., tartlaste ja ordutalupoegade kokkupõrkest 1350. a., et venelased 1369. aasta lihavõttelaupäeval võtsid Kirumpää ja põletasid maha selle eeslinna... ja mõndagi muud. Meenutan süütundega, et omal ajal Jõhvi kihelkonna ajalooülevaate kirjutamisel unustasin mainida Wartberge Hermannii teate venelaste sõjakäigust Jõhvi 1367. aastal.

Wartberge Hermannii kroonika peamine tähtsus Eesti ajaloo allikana seisneb tema Jüriöö ülestõusu kirjelduses. Ühe olulise allikana aastate 1315–1348 osas on seal kasutatud Liivimaa nooremat riimkroonikat, kusjuures Hermannil

on andmeid, mida pole mujal (s. t. nooremas riimkroonikas kasutatud Johannes Renneri jututuses). Seda on rõhutanud professor Sulev Vahtre, kes on oma uurimuses “Bartholomäus Hoeneke Liivimaa noorem riimkroonika (1315–1348)” (Tallinn, 1960) publitseerinud ka Wartberge Hermann kroonika vastavad lõigud koos eestikeelse tõlkega. See kroonika väärib tervikuna eesti väljaandena avaldamist.

Ē. Mugurēvičsi tõlge on ladus ja annab läti keeles hästi edasi originaali mõtte. On väga häid õiendusi ja täpsustusi varasemate tõlgetega võrreldes, näiteks *precinctus – apgabals* (‘piirkond’, lk. 143 ja 217, kommentaar 717) ning häid tõlkeleide, näiteks *unum ovil fierent – apvienojoties vienā kopībā* (‘ühinesid ühtekokku’, lk. 49 ja lk. 171, kommentaar 75). Ometi tundub, et tõlkija ei arvesta alati piisavalt, et tänapäeva ajaloo-huvilised, kes ei ole ladina keeles eriti kodus, kasutavad just tõlget ajalooallikana.

Pisiasjadeski poleks mõtet teksti tõlkes muuta, kui see pole just vajalik. Näiteks, tuntud kirjakohas Algirdase retkest Siguldasse 1345. a. võinuks passuse “*ubi occurrit regi Lethovie quidam Livo de senioribus*” – “*kur pie Lietuvas karaļa ieradās kāds no līvu vecākajiem*” (‘kus Leedu kuninga juurde ilmus keegi liivi vanemate hulgast’ – lk. 82–85) asemel rahulikult tõlkida pedantse täpsusega “*kāds lībietis no vecākajiem*” (‘keegi liivlane vanemate hulgast’). Seda enam, et mõnigi kord võib väga väike täiendus kaasa tuua sisulisi muudatusi. Kui võtta näiteks (lk. 100–101) jutustus Kęstutise pojast (1365. aastast). Seal on öeldud “*venit de paganismo cum XV equitaturis ad castrum Konigsberg*” ja tõlgitud “*pēc izcelsmes pagāns, līdz ar 15 karazirgu jātniekiem ieradās Kēnigsbergas pili*” (‘pāritolult pagan, ilmus koos 15 sõjaratsanikuga Königsbergi lossi’). *Venit de paganismo* ei tähenda ilmselt vürstipoja pāritolu, vaid mērgib, et ta lahkus nūūd paganlusest, paganapōlvēst. Jārgnevalt on öēldud, et Saksamaalt saabunud andsid talle “palju kinke” (*multa* – ‘palju’ on tõlkest millegipärast välja jāetud), temale, kes ta pārast seda (augusti keskpaiku, olles 25. juulil Königsbergi tulnud) hoidis kristluse poole ja vōttis otsekohe (*statim*) osa sõjakāigust leedulaste vastu.

Asjata on siinkohal tõlkes lātiķeelne lause mitmeks lõhutud, vāhendades sellega vūrstipoja kardinaalse pōörde rabavat emotsionaalset mōju, aga veel asjatumat on kinkide andmise teatele lisatud sõnake *tāpēc* (‘sellepārast’), mida originaals ei ole ega vōikski hāsti oletada. Ei sobinuks ju ordupreestril kirjutada, et Kęstutise

poeg hakkas kinkide pārast oma rahva āraandjaks, selle asemel et ristimises tekkis tema sūdames tunnetuse valgus Jeesuse Kristuse isikus olevast Jumala aust.

Samuti vōiks kūsida, miks on lk. 111 kroonikatekstile lisatud, et Kaunase all 1368. a. on kolm ordu sõjameest tapetud “kividega”, vōi lk. 117, et 1370. a. Leedu-sōjakāigul on tapetud “ainult” kolm oma vōi lk. 123 vilja “tāielikult” hāvitanud vōi lk. 115 saare asemel mindud “saartele” jne. Enamik muudatusi on muidugi sellised, mis tõlke mōtet laiemalt ei moonuta (nāiteks lk. 68 kuningas oma rahvaga vōi kogu rahvaga vōi lk. 53 Mindaugase kuningriigi krooni vōi kuningatrooni), aga ometi jāāb kūsims, milleks neid ajaloolise algallika tõlkimisel vaja oli.

Öēlduga haakub veel olulisemana terminite kūsims, mōistete vōimalikult tāpse sisu avamise kūsims. Ootamatu on kommentaaris (141, lk. 184) titulārpiiskopi (saksa *Weihbischof*) nime-tamine lāti keeles piiskopi asetāitjaks (*bīskapa vietnieks*). Hāsti on lahendatud termini *dux* kūsims. Kui ei ole tegemist Lāēne-Euroopa kōrgaadlikuga, on see, minu arust vāga õigesti, tõlgitud *karavadonis* (‘vāējuht, sõjapealik’). Eks ole ju ka Dusburgi Pēteri kroonikas preislaste 1260. aasta ülestōusu juhte nimetatud ainult *capitaneus et dux* (‘pealik ja juht’). Vastasel korral on kasutatud hertsogi nime-tust: nāiteks āsja kōne all olnud Kęstutise poeg Hinricus tōsteti keisri poolt hertsogiks (*ducem fecit – paaugstināja par hercogu*). Mōneti kūsitavaks jāāb ainult suurvūrst Gediminase kui leedulaste ja venelaste kuninga ning Zemgale vūrsti ja hertsogi (*Gediminne, Lethphanorum Ruthenorumque rex, princeps et dux Semigalliae*) tiitlite ebajārkendel tõlkimine *lietuvju un krievu karalis, Zemgales firsts un karavadonis*. Tāpsust lisab Leedu ja Vene vūrstide (*rex*) tõlkimine vastavalt *kunigaitis* ja *kņazs*.

Keerulisem ja kūsitavam on termini *rex* avamine tõlkes. Kui eesti keeles ei tule kūsimsu alla muu sõna kui “kuningas”, siis lāti tõlkes on Ē. Mugurēvičs kasutanud *karalis* ja *kēniņš*. Nāiteks, *rex* Gediminas (lk. 69) on *lietuvju karalis*, samuti Kęstutis (lk. 93), samuti Algirdas (lk. 83, 85), aga liivi vanemale, kelle rahvas oli valinud kuningaks (*regem constitutum; iēcēlusi par kēniņu* – lk. 84–85), hüūab seesama *rex* *Letwinorum*: “*Zemniek, tu kēniņš šeit nebūsi!*” (‘talupoeg, sina ei saa siin kuningaks’). Ja *reges Letwinorum* (lk. 93) on *lietuvju kunigaiši* (s. t. vūrstid). Lk. 137 on koos *rex Letwinorum* *Keinstut*, kes tõlgitud *karalis, rex de Smalenske* aga *Smolenskās kņazs* ja *rex de Ploceke Polockas karalis*. Esmāpilgul jāāb

mulje, nagu oleks tõlkija terminiga *kēniņš* tahtnud edasi anda mingit madalama järgu kuninga tähendusvarjundit, aga niisama lihtsalt sellest süsteemist aru ei saa, seda enam et Karulis selgitab, et *karalis* ongi *kēniņš*: Atis Kronvalds lihtsalt tõi 1870. a. läti keelde uue sõna *karalis* varasema tähenduse *kēniņš* asemele. Läti keelses Ues Testamendis on tänapäevani (1965. aasta väljaande revideeritud tekstis) *kēniņš* seal, kus Vulgatas *rex* ja eestikeelses “kuningas”: Matteuse 2,1 – *kēniņa Heroda laikā* – ‘kuningas Heroodese ajal’ – *in diebus Herodis regis*; samuti *kēniņš* (‘kuningas’, *rex*) Agripa Apostlite tegudes või psalmis 2,2: *Zemes kēniņi ceļas un valdnieki ...* – ‘Ilmamaa kuningad astuvad esile ja vürstid...’ – *Astiterunt reges terrae, et principes...* jm.

Erinevate vastete kasutamise probleem on paljude sõnade puhul. Näiteks verbi *perire* tõlke esinemine lk. 119 ainult kaheksa raamaturea ulatuses: *frigore perierunt* – *aizgāja bojā no aukstuma* (‘hukkused külmast’); *frigore periit* – *no aukstuma nomira* (‘külmast suri’); *periit* – *krita* (‘langes’); *quod supra IIIC de nostris non perierunt* – *Tādad mūsējo kritušo skaitis nepārsniedza 300* (‘Niisiis meie langenute arv ei ületa 300’). Või *potencia* on lk. 75 tõlgitud *politiskā vara* (‘poliitiline võim’), aga lk. 79 *omnem potenciam* – *visus spēkus* (‘kõik jõud’), samuti lk. 81 *cum omni potencia* – *ar visu karaspēku* (‘kogu sõjajõuga’). Arvan samuti, et näiteks *hospes* on praktiline tõlkida mitmeti: lk. 101 on see *iebraucēji* (*iebraucēji no Vācijas* – ‘Saksamaalt sissesõitnud’), lk. 93 *algotnis* (*cum hospitibus de Almaniam* – *ar algotniem no Vācijas* – ‘palgasõduritega Saksamaalt’), aga lk. 129 on hoopis *latrunculus* (mis tähendab nii röövlit kui ka palgasõdurit) tõlgitud *algotnis*.

Sellistel juhtudel, kui tundub, et sisulistel põhjustel ei saa kuidagi terminiühtlusest kinni pidada, on muidugi vaja tõlkeerinevused ära seletada kommentaarides, nagu tõlkija viimasel puhul kiiduväärselt ongi teinud (vt. lk. 223, kommentaar 383 ja lk. 253, kommentaar 632). Eriti on seda vaja, kui tõlkija kasutab hoopis uudseid ja ootamatuid tõlkevasteid. Nii on leedulaste *castrum* tõlgitud (lk. 115, vrd. lk. 238, kommentaar 488) *karaspēka nometne* (‘sõjaväelaager, sõjaleer’), mis on kommentaaris ilusasti ära seletatud. Küll jääb täiesti arusaamatuks, miks tõlkija on selles kommentaaris 488 osutanud tema enda toimetatud Henriku Liivimaa kroonika tõlkele XXIV, 3, kus on *castrum* (‘linnus, maalinn’) täiesti ootuspäraselt ja järjekindlalt *pils*, nii Lihula kui ka taanlaste linnus. Saarlaste palkidest kindlust nimetab Hermann *fortalicium* (lk. 80) ja selle on Ē. Mugurēvičs tõlkinud

nocietinājums (‘kindlus’), kommenteerides (lk. 212, kommentaar 307) nõrga linnusena või lihtsa kindlustatud paigana. Küllap need saarlaste (mida Hoeneke nimetas *hagen*) ja leedulaste rajatised olid oma laadilt lähedased.

Väljaandel on eessõna, mis annab korraliku ülevaate kroonika autorist, allikaist, käsikirjadest ja publikatsioonidest, edasisest kasutamisest ning annab kroonikale hinnangu kui Baltimaade ajaloo allikale. Eessõna alljaotuses “Kroonika edasisest kasutamise traditsioonid” äratub tähelepanu Ē. Mugurēvičsi väide (lk. 34), et Balthasar Russow on kasutanud Wartberge Hermannii kroonikat, võttes sealt ordumeistrite iseloomustused ja ametiaja pikkused. Paul Johansen on vastupidisel arvamusel, väites, et ainult üht olulist, suuremat allikat pole Russow tundnud või otseselt kasutanud: Wartberge Hermannii Liivimaa kroonikat, mille teave aga sisaldus Nooremas kõrgmeistrite-kroonikas (P. Johansen. Balthasar Russow als Humanist und Geschichtsschreiber. 1996, lk. 97, vrd. lk. 49. Retsenseeritava kroonikaväljaande kirjandusnimekirjas seda tööd ei ole). Peale selle annab Ē. Mugurēvičs lühikese ajaloolise ülevaate Baltimaade alistamisest, ristisõitjate võitlusest Leedu vastu, ülevaate *realia*’st (linnustest 13.–14. sajandil, sõjariistadest), toob kroonikast välja jooni 14. sajandi Baltimaade elu- ja loodustingimustest. Saksakeelne kokkuvõte väljaande lõpus annab edasi eessõna sisu.

Väljaandele on lisatud kroonika publikatsioonide ja tõlgete nimekiri, allikate ja kirjanduse nimekiri ning register, mis sisaldab läti keelse tõlke kohanimed, isikunimed, etnonüümid, kohanimedest tuletatud elanikenimetused (nagu näiteks Kuramaa ja kuralased), sõjaväeliste ja religioossete organisatsioonide ja nende liikmete nimetused. Tuleb arvestada, et registrisse on haaratud nii kroonikatõlke kui ka kommentaaride tekst, kusjuures eristus on tehtud leheküljenumbrite šriftiga. Eessõnast on registrisse võetud ainult nimetused, mis esinevad tõlkes või selle kaudu kommentaarides. See raskesti mõistetav süsteem tähendab, et registris on näiteks *Maholmas baznīca* või *Karuzes kauja*, aga seal pole näiteks Semsche Bach, Sembach, Selja või Perejaslavl jne., sest need ei tule ette kroonika tõlketekstis, vaid ainult autori kommentaarides. On näiteks märksõna *Aizkraukles kauja* (‘Aizkraukle lahing’; osutatud lk. 59 ja 190). Lk. 190 (kommentaaris 177) on juttu Aizkraukle lahingust ja lahingukohast, aga tekstis lk. 59 esineb ainult kohanimi Aizkraukle, mida registris polegi fikseeritud. Samuti on

registris 8 korral osutatud *Saules zeme, kaujas vieta*. Viimane (lahingupaik) tuleb ette ainult kahes kommentaaris (37, lk. 163 ja 71, lk. 171).

Väljaande kommentaarid on ulatuslikud, asjalikud ja üksikasjalikud, nagu akadeemik Mugurēvičsile omane. Võib-olla mõnikord isegi liiga kaugele minevad. Kui, oletame, läti lugejale on vaja pikemalt kommenteerida Taani kuningat Valdemar II (lk. 170, kommentaar 68), siis vaevalt küll Püha Peetrust (lk. 157, kommentaar 12; koguni veel viitega). Registreeritud Peetrust ei ole. (Jeesus Kristust ei ole kommenteeritud ega registreeritud võetud.) Ja kas on nüüd vaja kommentaarides Liivimaa lossivaremetele anda asulate tänapäevaseid tänava-aadresse (kommentaaris 32, 80 jt.)? Kommenteerija kui kõrgeimklassilise arheoloogi tuguvaimaks küljeks, mõistagi, on muinas- ja ehitusmälestiste seletamine ja sealhulgas nende lokaliseerimine. Seda mitte ainult arheoloogina, vaid kroonikateksti pädeva interpreteerijana. Hea näide on Sēlpils'i rajamise dateeringu korrigeerimine (lk. 254, kommentaar 640), mis minu arust kõlab veenvalt (erinevalt kroonikaväljaande läti retsensendi Ieva Ose arvamises ajakirjas Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 2005, nr. 3). Vastavaid suurepäraseid kommentaarinäiteid võib leida mitmeid (Lokstene, Piebalga, Linkove, Sandeniske jt.).

Autor tänab Leedu TA Ajaloo Instituudi arheolooge ja ajaloolasi konsultatsioonide eest Leedu ajaloo küsimustes (lk. 36). Eesti arheoloogide ja ajaloolaste nõu pole kahjuks vajatud ja sellest on küll tulnud mitmed ebakohad Eestisse puutuvates lokaliseerimistes. Mis on kirjutatud *Transpala* foogti kohta (lk. 232, kommentaar 452) on ju põhimõtte õige, seda saanuks ainult plastilisemalt ja ajakohasemalt esitada. Aga kommentaar *Serve*'st (lk. 174, kommentaar 85) on päris undrehti läinud. Jüri Uluots näitas juba 1938. aastal päris veenvalt, et *Cotze* ja *Svorue* mõlemad olid Karuse kihelkonna osad. Sāmi jõgi (lk. 186, kommentaar 159) on Kunda (mitte Selja) jõgi. Seda teavet annab, muide, edasi ka "Baltisches Historisches Ortslexikon" (mille Läti osa seisab väljaande kirjanduse nimikirjas). Pikasilla (lk. 224, kommentaar 392) vääriks üksikasjalisemat kommentaari koos eesti toponüümi äratoomisega. Varangu ja Wrangelite asja selgitamisel (lk. 190, kommentaar 180) oleks kindlasti kasuks tulnud Paul Johanseni "Die Estlandliste des Liber Census Daniae" (1933) kasutamine. Matapere (tekstis lk. 60 ja 61 *Wachterspe*; millegipärast ei esine regis- tris) oli küla ja hiljem Poola ajal mõis päris Viljandi

külje all (vt. ka osutatud LGU I, lk. 414). Erinevalt Leedust kaotati Eestis rajoonid (sealhulgas Rakvere ja Võru) 1990. aasta alguspäeval ja asendati maakondadega. Põide ordulinnuse, mis oli olemas juba 1254. a., hävitasid ülestõusnud saarlased, mitte leedulased; Kuressaare linnuse rajamise aeg pole teada – esmamainimine 1381 (vrd. kommentaarid 304, 305, 315). Kui juba Saaremaa asjadest juttu, ei raatsi jätta arutamata 1343. aasta sündmusi. Kui saarlaste kindlustuses sai surma 500 kristlast (lk. 82), siis ei tuleks seda küll nii mõista, et saarlased tapsid 500 kristlast (lk. 83), kes olid seal vangis (lk. 20). See kindlustus oleks tõesti pidanud olema tohutu, kui sinna peale kaitsjate ja nende perede mahtunuks 500 tapaohvrit. Marburgi Wigand kirjutab samast sündmusest, et "*de christianis eciam 500 fuerunt ante septa interfecti*" ("kristlastest ka tapeti 500 kaitsetarade ees"), pidades ilmselt silmas kindluse surmasaanud ründajaid.

Leedusse puutuvatest asjadest äratav kommentaarides tähelepanu väide (lk. 184, kommentaar 147), et kuningas Mindaugas tapeti poliitilistel põhjustel. Üldiselt arvatakse ju, et Daumantas tappis kälimehe isikliku solvangu pärast, milleks oli põhjust enam kui küll. Seda arvamist jagab ka Eduardas Gudavičius, seletades seda oma Mindaugase-monograafia leheküljel 304, aga lehekülj 305, millele Ē. Mugurēvičs viitab, ei sisalda vähimatki viitaja väidet toetavat. Suurvürst Traidenist ajalookirjanduses ei tituleerita kuningaks ega Kernavēt Leedu riigi pealinnaks (vrd. lk. 189, kommentaar 176).

Realia osas on eriti huvitav veskisse puutuv kommentaar. Kroonik kirjutab: "*Eodem anno molendinum ante civitatem Rigensem in monte zabuli cum sex rotis fuit a magistro constructum*" ning Ē. Mugurēvičs tõlgib: "Tajā pašā gadā pie Rīgas pilsētas uz Smilšu kalna mestrs uzcēla dzirnavas ar sešiem spārniem/riteņiem" ("Selsamal aastal (1373) ehitas meister Riia linna juures Liivamäel veskid kuue tiivaga/rattaga"). Kommentaaris (nr. 642, lk. 255) seletab tõlkija, et veskeid kuue rattaga tuleks mõista kui veskeid kuue tiivaga, mida Lātis tuli ette 19.–20. sajandil. Pole muidugi vähimatki kahtlust kuuetiivaliste veskite olemasolus. Küsimus on hoopis selles, kas on mõeldav veskitiiba (*ala*) ladina keeles nimetada rattaks (*rota*). Arvan, et sugugi mitte. *Ala* on tiib, ka veskitiib, *mola* veskikivi (äärmisel juhul ka veski, eriti mitmuses *molae*; *mola alata* – tuuleveski), *molendinum*, *molendinarium* veski, *rota* ratas. Kroonika tekstis pole mingit vihjet, et tegemist oli just tuuleveskiga, sest see, et Liivamäel hilisemal ajal oli tuuleveski, pole

veel argument. Miks mitte oletada hoopis, et tegemist võis olla vesiveskiga, Liivavärava juures asuva, vallikraavi veest käivitava nn. Liivaveski taoliselt, millest Fr. G. von Bunge kirjutab oma tuntud uurimuses. Vesiveski puhul on tehniliselt mõeldav, et tegemist oli kuue rattaga. (Kui lubada mõttemängu ja hetkeks oletada, et veskikivi kui ikkagi rattataolist ümmargust instrumenti on kroonikas nimetatud rattaks, ei saa ka hästi ette kujutada kolme paari kividega tuuleveskit... küll aga vesiveskit.)

Mitmeid küsimusi äratav tekstikoht, kus on juttu ordumeistri sõjakäigust Leetu "Popillen maale" 1359. a. (lk. 90): ... *et tunc fuit in equis maxima resolutio guusorum* – ja siis oli hobustel väga suur ? ... ? On täiesti selgusetu, mida see tähendab. Sõnaraamatud ei anna abi. E. Strehlke kirjutab süüme ka noore teadlasena oma kroonikaväljaande ("Scriptores rerum Prussicarum", II) kommentaaris *guusorum* kohta: "Seda sõna ei suuda ma kindlalt seletada." Ometi on ta oma rahvapärasemas tõlkeväljaandes lubanud endal seletada, et hobustel hakkas väga laialt levima kapijade äralangemine. Tema eeskuju on järginud J. Tšešihin oma vene tõlkes (1879). J. Jurginise järgi (tema leedu tõlkes 1991) langesid hobustel ära rauad ning Ė. Mugurēvičs kirjutab, et rautamata hobustel hakkasid murenema kabjad. On vähe tõenäoline, et ordumaleva sõjahobused 14. sajandi keskel olid rautamata. (Tuginen siin Tartu arheoloogi Ain Mäesalu arvamisele.) Üldtuntud Riia kameraalraamatute publikatsioon toob muide samast Leedu-sõjakäigu aastast konkreetse teate hobuserautamisest Riias (*Item duas or. ad subferrandum equum vnum*). Ja miks peaks üldse arvama, et tegemist oli just kabjahädadega. *Resolutio* ei tähenda paljalt lagunemist, vaid ka lõdvenemist, nõrgenemist, isegi surma, aga samuti ka kõhulahtisust. Võiks ette kujutada mis tahes nakkushaigust (kas või tatitaudi või nõlge), taudiline pasandus on kabjalistel küll vähem tõenäoline. Nahkkabja põletik laminiit, mis võib ränkades tingimustes tekkida, on küll valus, aga ei ole nakkav. Ja niihästi pehme kui ka rabe kabjasarv on tavaliselt sünnipärane haigus. (Kasutan Tartu loomaarstiteadlaste Enn Ernitsa ja Kalmer Kalmuse lahkesti jagatud nõuandeid.) Tähelepanuväärse paralleelina võib esitada, et just samal ajal esines Riias hobuste haigust nimega *koruey*. Juba osutatud kameraalraamat teatab nimelt: *Item ad curandum equos scilicet koruey et pro clauis et bicken 28 or* ("Samuti hobuste ravimiseks ja nimelt *koruey* ning naelte ja teravike eest 28 ööri"). Grimmide suure sõnaraamatu järgi on vanematel aegadel nimetatud

sõnaga (*koruey, kurfes, curfes, curfis, curvei*) tähistatud aga kahte hobuste haigust: esiteks, suuhaigust, kus moodustub valge vaevategev mädanik ning igemed paistetavad üles, aga teiseks, mädapaiseid põlvel või sõrgatsil, mida raviti mett ja küüslauku peale sidudes. Hobuste jalahaigusi ravisid tol ajal endastmõistetavalt sepad, aga see ei välista veel, et nad ei oleks võinud muidki haigusi (suuhaigust) ravida. *Rebus sic stantibus*, niisuguse võimaluste paljususe juures ei tohiks tõlkimisel ja kommenteerimisel endale küll lubada ühesuunalist, ekskludeerivat tõlgendamist.

Raamat on õnnestunult illustreeritud 81 pildi ja skeemiga. Illustratsioonid on paigutatud ees-sõna ja kommentaaride juurde, mitte põhiteksti. Nende hulgas on eriti teaberikkad ja huvitavad vanad linnaplaanid ja lossiplaanid, lossivaremete piltkujutised ja fotod, skeemid (sõjakäikude, kroonikas nimetatud paikade), kroonikalehekülgede ja pitserite kujutised, arheoloogilised reaalid (esmajoones väljakaevatud nooleotsad). Peale niisuguste illustreerimiste on kasutatud vanade linnade (Königsberg, Vilnius, Kernavė) rekonstruktsioonjoonistusi, vanu miniatuure (Vene, Poola) ning ka fantaasiajooniseid. Eriti ohtralt on kasutatud A. Nowakowski raamatu illustreerimisi. Kuidagi ei saa eitada selliste piltide puhtillustreerivat väärtust, aga teadusliku kroonikaväljaande varustamisel nendega tekib siiski mitmeid küsitavusi nende teabe väärtustamisel. Üheainsa näitena võib tuua väga laialt tuntud kiviheitemasina pildi (lk. 24, a). Ain Mäesalu seadis kirjandusele ja tehnilistele kaalutlustele tuginedes niisuguse katapultdi olemasolu tõsise kahtluse alla (Ajalooline Ajakiri 2000, nr. 3).

Ėvālds Mugurēvičs Wartberge Hermanni kroonikaväljaanne on sisukas ja väärtuslik teos, mis viib ajalooteadust edasi. Selle raamatu puhul pole retsensendil olnud vaja piirduda millegi annotatsioonilaadsega, sest ta äratav huvi ja annab mõtlemisainet, ainet arutamiseks ja diskussiooniüritusteks. Selle ilmumise puhul tuleb õnnitleda nii autorit kui ka Läti ajaloolasi ja ajalooarrastajaid.

Enn Tarvel